

โครงการลพบุรีศึกษาเชิงบูรณาการ
เพื่อพัฒนาการของสังคมและเศรษฐกิจไทย

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

191097

โครงการย่อยที่ 3:

พัฒนาการของงานศิลปกรรมเมืองลพบุรีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24
Lopburi : The Development of Art from the 7th to 19th Centuries A.D.

ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมร
(พุทธศตวรรษที่ 17-18)

Khmer-Related Artworks
(from the 12th to 13th centuries A.D.)

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีพุทธศักราช 2555

600255895

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ

181097

โครงการลพบุรีศึกษาเชิงบูรณาการ
เพื่อพัฒนาการของสังคมและเศรษฐกิจไทย

โครงการย่อยที่ 3

พัฒนาการของงานศิลปกรรมเมืองลพบุรีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24

Looburi : The Development of Art from the 7th to 19th Centuries A.D.

ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัดนอธรรมเมรุ (พุทธศตวรรษที่ 17-18)

Khmer-Related Artworks
(from the 12th to 13th centuries A.D.)

ศิริพงษ์ เหล่ามณะเจริญ

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีพุทธศักราช 2549

บทคัดย่อ

ภาษาไทย

ส่วนที่ 1

ชื่อโครงการ	"พัฒนาการของงานศิลปกรรมเมืองลพบุรีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24" โครงการย่อยที่ 3.2 "ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมร (พุทธศตวรรษที่ 17 - 18)"
ชื่อผู้วิจัย	อาจารย์ ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ
หน่วยงานที่สังกัด	ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี
แหล่งทุนอุดหนุนการวิจัย	งบประมาณแผ่นดิน
ปีที่เสร็จ	2549

ส่วนที่ 2 บทคัดย่อ

191097

งานวิจัยเรื่อง "ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมร (พุทธศตวรรษที่ 17 - 18)" เป็นโครงการย่อยที่ 2 ของ งานวิจัยเรื่อง "พัฒนาการศิลปกรรมของเมืองลพบุรีระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 - 24"

การศึกษาที่ผ่านมาได้เน้นย้ำถึงรูปลักษณะทางศิลปกรรมของกลุ่มศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมรที่พบในเขตจังหวัดลพบุรี โดยเน้นเฉพาะประเด็นการกำหนดอายุเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายถึงการแผ่ขยายของวัฒนธรรมเขมรโดยมักจะผูกโยงเข้ากับประวัติศาสตร์ราชวงศ์เขมรโบราณที่มีศูนย์กลางอยู่ในเมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา พร้อมไปกับที่กล่าวอ้างถึงความแตกต่างทางด้านรายละเอียดทางด้านรูปแบบศิลปะบางประการเพื่อใช้อธิบายถึงความเป็นอิสระทางการเมืองของลพบุรี รวมถึงกลุ่มชุมชนที่พบร่องรอยของงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับเขมรที่มีต่อเมืองพระนครในประเทศกัมพูชานั้นเอง

งานวิจัยชิ้นนี้จึงเลือกศึกษาศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมแบบเขมรที่พบจากจังหวัดลพบุรี เพื่อตรวจสอบถึงแนวความคิดดังกล่าว พร้อมกับที่พยายามอธิบายถึงการแพร่กระจายของกลุ่มงานศิลปกรรมแบบเขมรในแง่ของวัฒนธรรม ที่มาพร้อมกับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมมากกว่าการแผ่ขยายอำนาจของราชวงศ์เขมร

ศิลปกรรมที่ใช้ศึกษาจะเน้นส่วนของงานสถาปัตยกรรมเป็นหลักสำคัญเนื่องจากเป็นงานศิลปกรรมที่อยู่ติดที่มาแต่ดั้งเดิม ประติมากรรมและศิลปวัตถุต่างๆที่ศึกษาจะเน้นที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดี หรือเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ต่างๆเพราะมีประวัติความเป็นมาที่

ก่อนข้างจะชัดเจน โดยส่วนใหญ่คัดเลือกมาจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และ
 191097
 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ เป็นหลัก

งานวิจัยชิ้นนี้เริ่มต้นจากการนิยามความหมายของศัพท์คำว่า ขอม หรือ เขมร พร้อมกับได้
 ทบทวนแนวทางการศึกษาศิลปะเขมรในประเทศไทยแต่ดั้งเดิมว่าที่ผ่านมามีนักวิชาการศึกษาหรือ
 เสนอแนะข้อคิดเห็นอย่างไรบ้าง จากนั้นจึงศึกษาถึงกลุ่มงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม
 เขมรในเขตพื้นที่จังหวัดลพบุรี โดยจำแนกส่วนเป็นงานสถาปัตยกรรม และงานประติมากรรม

วิธีวิจัยจะเน้นการเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะเพื่อกำหนดอายุของกลุ่มศิลปกรรมที่เกี่ยวข้อง
 กับวัฒนธรรมเขมรจากจังหวัดลพบุรี โดยอ้างอิงจากองค์ความรู้เรื่องวิวัฒนาการศิลปะเขมรที่
 นักวิชาการแต่ดั้งเดิมที่เน้นศึกษาในเมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา จากนั้นจึงนำผลที่ได้รับมา
 พิจารณาร่วมกับหลักฐานประเภทอื่นๆ ทั้งด้านเอกสาร จารึก หลักฐานทางโบราณคดีต่างๆ รวมถึง
 หลักฐานประเภททฤษฎีภูมิจำพวกแนวคิดทฤษฎีที่นักวิชาการท่านต่างๆเคยนำเสนอไว้ทั้งในแง่ทาง
 โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และมานุษยวิทยา เพื่อประมวลภาพการแพร่กระจายของวัฒนธรรม
 เขมรในเขตพื้นที่เมืองเก่าลพบุรี และบริเวณใกล้เคียง

ผลที่ได้จากการวิจัยพบว่า แมว่ากลุ่มงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมรที่พบใน
 เขตจังหวัดลพบุรีจะมีรายละเอียดบางประการที่แตกต่างไปจากกลุ่มศิลปกรรมในเมืองพระนคร แต่
 ก็คงจะเป็นเพราะความเป็นท้องถิ่นที่พบได้โดยทั่วไปในกลุ่มงานศิลปกรรมที่ไม่ได้ในศูนย์กลางที่
 เป็นแม่แบบ ทั้งยังสามารถกำหนดอายุโดยเทียบเคียงจากกลุ่มงานศิลปกรรมจากเมืองพระนครได้
 อย่างค่อนข้างดี การแพร่กระจายของวัฒนธรรมเขมรในเขตจังหวัดลพบุรีคงจะสัมพันธ์กับการก่อ
 ตัวของเมืองยโสธรปุระ หรือเมืองพระนคร ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 โดยมีผู้ปกครองที่มี
 ความสัมพันธ์กับกลุ่มเครือข่ายชนชั้นนำในวัฒนธรรมเขมรในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอย่างหลวมๆ
 ลักษณะเช่นนี้ยังคงอยู่สืบเนื่องจนถึงการคลี่คลายของอำนาจในเมืองพระนคร ส่วนงานศิลปกรรม
 ที่เกี่ยวข้องกับเขมรในเขตเมืองลพบุรีก็กลายเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะพัฒนาสู่การเป็นศิลปะอยุธยา
 ต่อไป

Abstract

Part I

Research Project : "Lopburi : the Development of Art from the 7th to 19th Centuries A.D."
Sub – Project 3.4 "Khmer – Related Artworks in Lopburi (From the 12th to 13th Centuries A.D.)"
Researcher : Siripoch Laomanacharoen
Office : Department of Art History, Silpakorn University
Subsidy Granted by : Government Budgeting
Research Completing Year : 2006

191097

The research "Khmer – Related Artworks in Lopburi (From the 12th to 13th Centuries A.D.)" is part of "Lopburi : the Development of Art from the 7th to 19th Centuries A.D."

In the past, many researches on the styles of the artworks which were found in Lopburi and show some relationship with the Khmer culture were done. The purposes of those researches were to date them and to confirm the spread of the Khmer power whose center was in present – day Cambodia. At the same time, those studies stated the differences between the artistic styles of Lopburi and those of Cambodia in order to show the independence of Lopburi and that of the community producing those artworks.

This research is thus aimed to study the Khmer – related artworks in Lopburi to prove the aforementioned theory and to comprehend the spread of the Khmer art in the aspect of culture.

The main focus of this study is architectures because they are considered *in situ*. As for sculptures and other artworks, the researcher only chose those either discovered from the archeological excavations or exhibited in the National Museum because their backgrounds are clear.

The research is started with defining the word *Khom* or *Khmer* as well as reviewing related literatures of other scholars. Then, the architectures and sculptures related to the Khmer culture were studied.

As For the research method, in order to date those artworks, the researcher compared those in Lopburi with related artworks. After that, the result was analyzed with historical accounts, inscriptions, archeological evidence and related theories from many researchers in the fields of archeology, history and ethnology. This can make us realize the spread of the Khmer culture into Lopburi and its neighboring areas.

The research discovered that the Khmer – related artworks in Lopburi bear some characteristics different from those in Angkor. This is probably due to the fact that Lopburi was not in the center of the Khmer empire. However, for dating, they can be compared with the artworks in the Khmer empire. The spread of the Khmer culture is possibly related to the establishment of Yasodharapura in the 10th century A.D. It is believed that the elites of the Khmer empire probably had a superficial relationship with those in Lopburi. This feature was sustained until the decline of the Khmer empire. Moreover, the Khmer – related artworks found in Lopburi laid a foundation for the art of the Ayutthaya period.

คำนำ

งานวิจัยเรื่อง “พัฒนาการศิลปกรรมของเมืองลพบุรีระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 - 24” เป็นส่วนหนึ่งของโครงการลพบุรีศึกษาเชิงบูรณาการเพื่อพัฒนาการของสังคมและเศรษฐกิจไทย ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีพุทธศักราช 2549

ผลงานวิจัยถือเป็นชุดงานวิจัยที่แบ่งออกได้เป็น 5 ส่วน พิมพ์แยกออกเป็น 5 เล่ม เพื่อศึกษาถึงกลุ่มงานศิลปกรรมต่างๆที่พบแพร่กระจายอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดลพบุรีแยกตามอายุสมัย กลุ่มของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง รวมถึงประเภทของงานศิลปกรรม ที่มีเงื่อนไขในการศึกษา และวิธีการนำเสนอที่แตกต่างกันออกไป ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

โครงการย่อยที่ 1 “ศิลปกรรมสมัยทวารวดี (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16)” กล่าวถึงกลุ่มงานศิลปกรรมในจังหวัดลพบุรีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมแบบทวารวดีที่พบแพร่กระจายอยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางส่วน โดยมุ่งเน้นไปที่กลุ่มงานประติมากรรม โดยมีผลสรุปว่าศิลปะทวารวดีในเขตจังหวัดลพบุรีมีภาพรวมที่ไม่ต่างไปจากศิลปะทวารวดีในเขตจังหวัดภาคกลางอื่นๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเมืองทวารวดีในเขตจังหวัดอื่น เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น แต่ขณะเดียวกันก็มีบางอย่างที่แสดงความสัมพันธ์กับทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น พระพิมพ์บางแบบ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเอกลักษณ์เฉพาะที่ไม่เห็นจากที่ใด และสุดท้าย คือ ลักษณะบางอย่างได้สืบทอดต่อมาในสมัยต่อมาคือลพบุรีด้วย

โครงการย่อยที่ 2 เรื่อง “ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมร (พุทธศตวรรษที่ 17 - 18)” กล่าวถึงกลุ่มงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในรสนิยมแบบเขมร ซึ่งพบหลักฐานเก่าแก่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 หากแต่ตั้งชื่อโครงการวิจัยย่อยเพื่อให้สอดคล้องกับชื่อโครงการวิจัยย่อยอื่นๆในชุดโครงการวิจัยเดียวกันและองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดีโดยรวม ทั้งยังง่ายต่อการลำดับสมัยสำหรับผู้อ่านชุดโครงการวิจัยนี้ด้วย

ผลการวิจัยกล่าวถึงความแตกต่างของรายละเอียดทางศิลปกรรมบางประการระหว่างกลุ่มศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมรในเมืองลพบุรีกับเมืองพระนคร และการแพร่กระจายของวัฒนธรรมเขมรในเขตจังหวัดลพบุรีที่สัมพันธ์กับการก่อตัวของเมืองพระนคร ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 โดยมีผู้ปกครองที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มเครือข่ายชนชั้นนำในวัฒนธรรมเขมรในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอย่างหลวมๆ ลักษณะเช่นนี้ยังคงอยู่สืบเนื่องจนถึงการคลี่คลายของอำนาจในเมืองพระนคร ส่วนงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับเขมรในเขตเมืองลพบุรีก็กลายเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะพัฒนาสู่การเป็นศิลปะอยุธยาต่อไป

โครงการย่อยที่ 3 “พัฒนาการศิลปกรรมสมัยก่อนอยุธยาและสมัยอยุธยา (พุทธศตวรรษที่ 18-23)” ได้ทำการศึกษาพัฒนาการทางด้านศิลปกรรมของเมืองลพบุรี ภายหลังจากอำนาจทาง

การเมืองของเขมรหมดลงโดยเทียบเคียงกับกลุ่มประติมากรรมในเขตพื้นที่อื่นๆที่เกี่ยวข้อง จนสามารถแบ่งย่อยช่วงสมัยทางศิลปกรรมในช่วงเวลาดังกล่าว ณ เขตพื้นที่เมืองลพบุรีออกได้เป็นช่วงๆคือ 1. สมัยเมืองลพบุรีซึ่งเป็นช่วงก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา 2. สมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 20) 3. สมัยอยุธยาตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ 21 – กลางพุทธศตวรรษที่ 22) 4. สมัยอยุธยาตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 22 – ปลายพุทธศตวรรษที่ 23) โดยแต่ละช่วงสมัยต่างก็มีลักษณะเด่นและความน่าสนใจเชิงช่างที่แตกต่างกันออกไป

โครงการวิจัยย่อยที่ 4 “สถาปัตยกรรมประเภทอาคารสมัยสมเด็จพระนารายณ์” เป็นส่วนที่แยกออกมาจากโครงการวิจัยย่อยที่ 3 ออกมาเป็นการเฉพาะ เนื่องจากกลุ่มสถาปัตยกรรมประเภทอาคารสมัยพระนารายณ์ในเขตพื้นที่จังหวัดลพบุรีมีอยู่มากและถือเป็นกลุ่มศิลปกรรมที่สำคัญ มีคุณค่าในเชิงช่างเป็นอย่างสูง

ผลการศึกษาสรุปได้ว่าในสมัยพระนารายณ์อิทธิพลศิลปะต่างชาติปรากฏอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งมีทั้งอิทธิพลตะวันตก และอิทธิพลศิลปะมุสลิม ทั้งในเรื่องการวางผัง โครงสร้าง และงานประดับสถาปัตยกรรมโดยได้ผสมเข้ากับรูปแบบศิลปะที่เกิดจากพัฒนาการที่มีอยู่แล้วของช่างสมัยอยุธยา ซึ่งสอดคล้องกับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ด้วย

โครงการวิจัยย่อยสุดท้าย “พัฒนาการศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ 24-ปัจจุบัน)” กล่าวถึงทั้งงานก่อสร้างในช่วงหลวง ที่สำคัญได้แก่งานก่อสร้างภายในพระนารายณ์ราชนิเวศน์ วัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ คือ วัดกวิศราราม รวมถึงวัดสำคัญอื่นๆ งานช่างที่น่าสนใจอีกประการของเมืองลพบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้แก่งานช่างพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในที่นี่ได้ทำการศึกษางานศิลปกรรมของวัดในชุมชนชาวพวน ชาวมอญและชาวไทย วัดเหล่านี้ยังคงมีงานช่างที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์อยู่ไม่น้อยอีกด้วย

โดยภาพรวมแล้วชุดงานวิจัยกล่าวถึงกลุ่มงานศิลปกรรมที่พบในเขตพื้นที่จังหวัดลพบุรี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 จนถึงช่วงร่วมสมัยกับปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งลักษณะที่เป็นพัฒนาการ อิทธิพลทางวัฒนธรรมที่เข้ามาแทรกแซง รวมถึงลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงสมัย ลักษณะเช่นนี้ ทั้งสะท้อนและต่อยอดให้การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับจังหวัดลพบุรีมีความชัดเจน และพลวัตมากยิ่งขึ้น

คณะผู้จัดทำ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร งบประมาณแผ่นดินประจำปี 2548 และการวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลงได้โดยได้รับความอนุเคราะห์จากหน่วยงานและบุคคลหลายฝ่าย ดังจะขอกล่าวนาม และขอขอบคุณ ณ โอกาสนี้

ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม ที่ปรึกษาทางวิชาการ

ขอขอบคุณ คุณมานิตา เชื้ออนันต์ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นารายณ์ราช นิเวศน์ ซึ่งให้ความอนุเคราะห์ด้านข้อมูลเกี่ยวกับลพบุรี และการถ่ายภาพโบราณวัตถุต่างๆ ใน พิพิธภัณฑ์ และคุณเจตน์กมล วงษ์ท้าว นักโบราณคดี สำนักศิลปากร ลพบุรี ซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลในจังหวัดลพบุรี

นอกจากนี้ขอขอบคุณอาจารย์สฤณีพงศ์ ชุนทรง ในการให้ข้อมูลเรื่องประวัติและคุณภาวิณี รัตนเสรีสุข ซึ่งช่วยค้นหาข้อมูล และตรวจแก้ภาษาไทย และคุณเอกสุดา สิงห์ลำพองซึ่งช่วยค้นหาข้อมูล ออกแบบปกงานวิจัย และเขียนลายเส้น และขอขอบคุณทุกท่านที่ได้ช่วยเหลือแต่ไม่ได้กล่าวนาม ณ ที่นี้

สารบัญ

	หน้าที่
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
คำนำ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญ	ช
สารบัญภาพประกอบ	ญ
สารบัญแผนผัง	ฒ
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ความสัมพันธ์เกี่ยวกับคำว่า “ขอม” และ “เขมร”	1
2. ภาพรวมเกี่ยวกับความสัมพันธ์เรื่องการศึกษาศิลปะเขมร ในประเทศไทย และเมืองลพบุรี ที่ผ่านมา	3
บทที่ 2 งานสถาปัตยกรรมเขมรในจังหวัดลพบุรี	8
1. สถาปัตยกรรมแบบเขมรที่พบในเขตเมืองเก่าและบริเวณใกล้เคียง	8
1.1 ปราสาทปรางค์แขก	8
1.1.1 แผนผัง	10
1.1.2 เทคนิคการก่อสร้าง รูปด้านและลวดลายประดับ	17
1.2 ศาลพระกาฬหรือศาลสูง	30
1.2.1 การกำหนดอายุศาลสูงจากแผนผัง รูปด้าน และหลักฐานแวดล้อม	32
1.3 วัดซาก	37
1.3.1 การกำหนดอายุวัดซากจากแผนผัง รูปด้าน และหลักฐานแวดล้อม	37
1.4 ปราสาทพระปรางค์สามยอด	41
1.4.1 แผนผัง รูปด้าน และลวดลายประดับ	43
1.4.2 คติการสร้าง	53
1.5 อาคารหมายเลข 23 ค. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี	54
1.5.1 อาคารหมายเลข 23 ค. : การทบทวนแนวคิด เรื่องฐานบัวลูกฟัก	55

2. สถาปัตยกรรมแบบเขมรที่พบนอกเขตเมืองเก่าลพบุรี	60
2.1 ปราสาทปรางค์นางผมหอม	60
บทที่ 3 ประติมากรรมที่พบในจังหวัดลพบุรี	63
1. ประติมากรรมรูปบุคคล	63
1.1 พระพุทธรูปศิลา	64
1.2 พระพุทธรูปสำริด	69
1.3 ประติมากรรมรูปบุคคลอื่นๆ	73
2. ทับหลังที่พบในเขตจังหวัดลพบุรี	76
2.1 ทับหลังจากเขตเมืองเก่าลพบุรี	76
2.2 ทับหลังจากศาลสูง	78
2.3 ทับหลังรูปพระอินทร์ประทับนั่งท่ามหาราชลีลา เหนือช้างเอราวัณ	79
2.4 ทับหลังจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี	80
3. สถูปจำลองสำริด	82
บทที่ 4 พัฒนาการของวัฒนธรรมเขมรในจังหวัดลพบุรี :	
มุมมองจากหลักฐานทางด้านศิลปกรรม	89
1. หลักฐานการแพร่กระจายของวัฒนธรรมเขมรในลพบุรีระยะแรก	90
2. วัฒนธรรมเขมรในลพบุรีช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 – 17	95
3. อิทธิพลเขมรสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และการคลี่คลายในระยะแรก	99
บทที่ 5 บทสรุป	103
บรรณานุกรม	105
ประวัติผู้วิจัย	112

สารบัญภาพประกอบ

บทที่ 2		หน้า
1.	อาคารก่ออิฐถือปูน สร้างสมัยอยุธยาตอนปลาย ปราสาทปรางค์แขก	10
2.	ปราสาทหลังด้านทิศเหนือ ปราสาทปรางค์แขก	11
3.	ร่องรอยฐานไฟที่เกิดจากการขุดตรวจ	12
4.	ปราสาทพระโค ประเทศกัมพูชา	13
5.	ปราสาทดำไรกราบ บนเขาพนมกุเลน ประเทศกัมพูชา	14
6.	ปราสาทไพรมณทีร์ ประเทศกัมพูชา	14
7.	ชุดฐานไฟที่ปราสาทพระโค	15
8.	ปราสาทเป็อยน้อย จังหวัดขอนแก่น	15
9.	ปราสาทหนองหงส์ จังหวัดบุรีรัมย์	16
10.	ปราสาทโดนตวล ปลายเขาพระวิหาร จังหวัดศรีสะเกษ	17
11.	ปราสาทสมโบร์ไพรกุก s1 สมัยก่อนเมืองพระนคร	18
12.	ชุดเส้นลวดประดับฐานปราสาทประธานที่เทวสถานปรางค์แขก	20
13.	ปราสาทปักซีจำกรง เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา	21
14.	ชุดฐานที่ปราสาทสมโบร์ไพรกุก s1	22
15.	วัดโขลง เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี	23
16.	ชุดฐานบัวของปราสาทสมโบร์ไพรกุก n1	23
17.	ชุดเส้นลวดรองรับฐานอาคารจำลองที่ปราสาทหลังหนึ่งในกลุ่มปราสาทสมโบร์ไพรกุกหมู่เหนือ	24
18.	ปราสาทหลังหนึ่งในกลุ่มปราสาทสมโบร์ไพรกุกหมู่เหนือ	25
19.	เสาประดับมุมที่ปราสาทประธานของเทวสถานปรางค์แขก	25
20.	เสาประดับมุมที่ปราสาทโลเลย ตำบลร้อลวย เมืองเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา	26
21.	ซุ้มภายในปราสาทประธานที่ปราสาทปรางค์แขก	27
22.	ปราสาทหลังด้านทิศใต้ที่ปราสาทปรางค์แขก	28
23.	ปราสาทบ้านพลวง จังหวัดสุรินทร์	29
24.	ศาลพระกาฬ ตำบลท่าหิน อำเภอเมืองลพบุรี	30
25.	เจ้าพ่อศาลพระกาฬ ประดิษฐานภายในศาลพระกาฬ	31

26.	อาคารอิฐบนศาลสูง บริเวณด้านหลังศาลพระกาฬ	31
27.	ร่องรอยชุดฐานของศาลสูง	32
28.	ปราสาทออกยมที่บริเวณบารายตะวันตก ใกล้เขตเมืองพระนคร ประเทศ กัมพูชา	34
29.	ชุดฐานปรีะมิตจากปราสาทบากอง เมืองนริหราลัย ตำบลร้อลวย ประเทศ กัมพูชา	34
30.	ภาพสลักเล่าเรื่องบนชุดฐานปรีะมิตที่ปราสาทบากอง	35
31.	ภาพสลักเล่าเรื่องทศกัณฐ์โยกเขาไกรลาส บนหน้าบันปราสาทบันทายสีรี ใกล้เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา	35
32.	ปราสาทพิมานอากาศ เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา	36
33.	ชิ้นส่วนของบัลลังก์ของเจดีย์ ภายในเขตวัดซาก	37
34.	ปราสาทวัดซาก	38
35.	ชุดฐานที่ปราสาทวัดซาก	39
36.	ปราสาทประธานของปราสาทแปรรูป เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา	40
37.	ชิ้นส่วนของราวสะพานนาคจากวัดซาก จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์	40
38.	ราวสะพานนาคจากปราสาทบายน เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา	41
39.	พระปรางค์สามยอด ตำบลท่าหิน อำเภอเมืองลพบุรี	42
40.	วิหารก่ออิฐ ด้านหน้าปราสาททองคำกลางของพระปรางค์สามยอด	42
41.	โคปุระของปราสาทพระขรรค์ เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา	43
42.	ปราสาทกุ๊กกิ้ง อำเภอกษัตริย์ จังหวัดร้อยเอ็ด	44
43.	โคปุระที่ปราสาทนครวัด เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา	44
44.	ชุดลวดบัวเชิงประดับฐานปราสาทพระปรางค์สามยอด	46
45.	ชุดฐานบัวที่ปราสาทอาศรมมหาฤาษี เขาพนมดา จังหวัดตากแก้ว ประเทศ กัมพูชา	47
46.	ชุดลวดบัวเชิงรองรับลายกรวยเชิงที่ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา	47
47.	ลายกรวยเชิงรูปใบหน้าจากปราสาทพระปรางค์สามยอด	48
48.	ลายหน้ากาลบนชุดเพ็องอุบะที่ปราสาทพระปรางค์สามยอด	49
49.	การซ้อนชั้นอาคารหลอกที่ปราสาทพระปรางค์สามยอด	50
50.	ปราสาทตาพรหม ประเทศกัมพูชา	50
51.	ยอดปราสาทที่มูระเบียงคดชั้นในปราสาทนครวัดมองจากด้านในของ	51

ปราสาท

52. ยอดปราสาทที่มุมระเบียงคดชั้นในปราสาทนครวัด มองจากด้านนอกของ ปราสาท 52
53. ปราสาทประธานของปราสาทนครวัด 52
54. ปรากฏประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี 55
55. อาคารหมายเลข 23 ค. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี 56
56. ปราสาทประธานที่ปราสาทตาแก้ว เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา 57
57. ชูดูฐานไฟที่ปราสาทไพรมณธีร์ 57
58. ชูดูฐานบัวที่ปราสาทตะเบียงโปง เมืองหริหราลัย ประเทศกัมพูชา 58
59. ชูดูฐานบัวลูกฟักที่ปราสาทกูกาสิงห์ 59
60. ปราสาทปรากฏนางผมหอม ตำบลโคกคลี อำเภอชัยบาดาล 60
61. ส่วนยอดขององค์ปราสาท (กลศ) จากปราสาทปรากฏนางผมหอม 61
62. กลศทรงหม้อน้ำในช่วงก่อนเมืองพระนครที่ปราสาทอาศรมมหาฤาษี 61
63. กลีบขนุนจากปราสาทปรากฏนางผมหอม 62
64. รูปนางอัปสรของศิลปะนครวัด จากปราสาทนครวัด 62

บทที่ 3

65. พระพุทธรูปขนาดปรก จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ 64
66. ศิราภรณ์ของพระพุทธรูปขนาดปรก จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ 65
67. ภาพสลักที่ปราสาทมมานนท์ ประเทศกัมพูชา 66
68. พระพุทธรูป จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ 67
69. พระพุทธรูปสมัยบายัน หรือหลังบายันเล็กน้อย จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ 67
70. เศียรพระพุทธรูปที่ได้จากบริเวณเมืองสิงห์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร 68
71. พระพุทธรูปที่มีร่องรอยการลงรักและพอกปูนทับสมัยอยุธยาตอนปลาย 69
72. ชุ่มพระพุทธรูปที่ระเบียงคดปราสาทตาพรหม ประเทศกัมพูชา 69
73. เครื่องใช้สำริดได้จากเขตพื้นที่เมืองเก่าลพบุรีจัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ 70
74. พระพุทธรูปทรงเครื่องสำริดที่ขุดได้จากสถาบันราชภัฏ เทพสตรี 71

75.	กระบังหน้าในกลุ่มพระพุทธรูปที่ขุดได้จากสถาบันราชภัฏ เทพสตรี	71
76.	พระพุทธรูปทรงเครื่องแบบไม่สวมศิรามรณ์ จากกลุ่มที่ขุดได้จากสถาบันราชภัฏ เทพสตรี	72
77.	พระพุทธรูปหลังบายนที่พบในประเทศไทย จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	72
78.	เศียรพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร จากวัดถ้ำคูหาสวรรค์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์	73
79.	พระอวโลกิเตศวร พบแถบเมืองสิงห์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	74
80.	เศียรทวารบาล (?) จากวัดซาก จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	74
81.	ประติมากรรมรูปสตรี ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์	75
82.	รูปนางอัปสรในศิลปะบายนจากปราสาทตาพรหม ประเทศกัมพูชา	75
83.	ทับหลังที่พบจากเขตเมืองเก่าลพบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15	77
84.	ทับหลังจากปราสาทหม ที่ เกาะแกร์ ประเทศกัมพูชา	77
85.	ทับหลังจำหลักรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์จากศาลสูง	78
86.	ทับหลังรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์จากปราสาทสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ	78
87.	ชิ้นส่วนกลีบขนุน พบที่ศาลสูง	79
88.	ทับหลังรูปพระอินทร์ทรงช้าง จากเทวสถานปรางค์แขก	80
89.	ทับหลังรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี	81
90.	ทับหลังที่ปรางค์ประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี	81
91.	สถูปที่ห้องครรรคฤห ปราสาทพระขรรค์ ประเทศกัมพูชา	82
92.	สถูปจำลองสำริด ขุดได้จากสถาบันราชภัฏ เทพสตรี	83
93.	ส่วนฐานของสถูปสำริด จากสถาบันราชภัฏ เทพสตรี	83
94.	พระพุทธรูปสำริดที่มีฐานสิงห์แบบปาละในวัฒนธรรมเขมร พบในเมืองเก่าลพบุรี	84
95.	ส่วนเรือนธาตุของสถูปสำริด จากสถาบันราชภัฏ เทพสตรี	84
96.	หน้าบันที่ปราสาทโลเลย ประเทศกัมพูชา	85
97.	ส่วนยอดของสถูปสำริด จากสถาบันราชภัฏ เทพสตรี	86
98.	เจดีย์โลกนันทะ ศิลปะพุกาม เมืองพุกาม ประเทศพม่า	86

99. สถูปจำลองสำริด ชุดได้จากสถาบันราชภัฏ เทพสตรี 87
100. ส่วนฐาน และเรือนธาตุของสถูปสำริด จากสถาบันราชภัฏ เทพสตรี 87
101. ส่วนยอดของสถูปสำริด จากสถาบันราชภัฏ เทพสตรี 88

บทที่ 4

102. วัดนครโกษา ใกล้สถานีรถไฟในอำเภอเมืองลพบุรี 90
103. โบราณวัตถุขุดค้นได้จากวัดนครโกษา ปัจจุบันอยู่ในคลัง ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ 90
104. ภาพสลักกองทัพเมืองละโว้ที่ปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา 97
105. ภาพสลักกองทัพเสียมกุกที่ปราสาทนครวัด 97
106. ภาพสลักกองทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ที่ปราสาทนครวัด 98

สารบัญแผนผัง

บทที่ 2		หน้า
1.	ผังปราสาทปรางค์แขก แสดงร่องรอยของमुखที่ฐานไฟที่จากการขุดตรวจ	16
2.	ผังปราสาทบันทายฉมาร์ ประเทศกัมพูชา	45